

BÜROKRASİ VE İLKÖĞRETİMDE ÖRGÜTSEL SAĞLIK

*M.Kemal KARAMAN**
Ümmü Gülsüm AKIL

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ilköğretim okulu öğretmenlerinin görüşlerine göre, ilköğretim okullarındaki bürokrasi ile örgütsel sağlık arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Çalışmanın evrenini, 2004–2005 öğretim yılında Afyonkarahisar ili merkezinde bulunan beş veya daha fazla öğretmenin çalıştığı 71 ilköğretim okulundaki 1380 öğretmendir. Özel okullar analizden çıkartılmıştır.

Örnekleme 40 okuldaki 400 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini belirlemede tabakalı örnekleme kullanılmıştır. Her okulda belirlenen sayıda öğretmen, tesadüfi olarak seçilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçme aracı Yücel(1999)'in geliştirdiği 'bürokratikleşme anketi' ile Hoy, Tarter ve Kottkamp (1991)'in geliştirdiği 'İlkokullar için Örgütsel Sağlık Envanteri'dir. Kullanılabilir olarak geri dönen anket sayısı 340'dır.

Verilerin analizinde ortalama, standart sapma, korelasyon, t-testi, regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmada bürokrasinin örgütsel sağlık üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bürokrasi örgütsel sağlığın bütün boyutlarını etkilemektedir. Öğretmen görüşlerine göre bürokratik okul sağlıklı okuldur. Örgütsel sağlık üzerindeki en etkili bürokrasi boyutu ise kuralların takibidir.

Anahtar Kelimeler: Bürokrasi, Örgütsel Sağlık, İlköğretim Okulları

ABSTRACT

The purpose of this study was to explore relationship between bureaucracy and organizational health in elementary schools, according to opinions of elementary school teachers.

The population of study was 1380 teachers in 71 elementary schools in Afyonkarahisar that employed 5 or more teachers in 2004-2005 school year. Private schools were excluded from the analysis.

The sample was composed of 400 teachers in 40 schools. The stratified sampling has been used to determine the study's sample.

* Yrd. Doç. Dr.; Afyon Kocatepe Üniversitesi, Uşak Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Determined number of teachers in all schools were randomly selected. In the study 'bureaucratization questionnaire' which developed by Yücel (1999) and 'Organizational Health in Elementary Schools (OHI-E)' which developed by Hoy, Tarter and Kottkamp (1991) have been used for measuring instruments. The number of questionnaires which returns as usable were 340.

Frequency, percentage, mean, standard deviation, correlation, t- test, regression analyses were used to analyze of data. It was found that bureaucracy influenced on organizational health in the study. Furthermore, bureaucracy effects all organizational health dimensions. According to opinions of teachers, bureaucratic schools are healthy schools. Following the rules is the most efficient dimension of bureaucracy on organizational health.

Keywords: Bureaucracy, Organizational Health, Elementary Schools

GİRİŞ

1.Problem Durumu

Gerçekte bütün örgütler bürokrattir; yani Max Weber'in tanımladığı klasik bürokratik özelliklere (otoritenin hiyerarşisi, iş bölümü, nesnellik, objektif standartlar, teknik yeterlik, kurallar ve düzenlemeler) sahiptir (Hoy ve Sweetland, 2000). Çevremizde güvenlik, sağlık, eğitim, haberleşme, ulaşım gibi bir çok temel hizmetler bürokratik örgütlerce gerçekleştirilmektedir. Bürokrasinin toplumsal ve ekonomik ilişkilerdeki ağırlığı her geçen gün daha da artmaktadır.

Sosyal bilimciler ya da bürokrasi üzerinde çalışanların, konuyla ilgili incelemelerinin iki yönde gelişmiş olduğu söylenebilir. Birinci olarak bürokrasi, iktidarın ve otoritenin merkezileşmesi, belli niteliklere sahip dairelerin kuruluşu, bunların fonksiyon ve otoritelerinin yürütülüş şekilleri ve bunları düzenleyen kuralların neler olduğu açısından incelenmektedir. Bu inceleme tarzı bir örgüt yapısını ele alma olarak ortaya çıkmakta ve yönetim biliminde biçimsel (formal) yaklaşım terimi ile adlandırılmaktadır. Bu yaklaşım içinde esas sorun bürokratik örgütün etkinliğinin, resmi olarak saptanan yetki ve sorumluluklar açısından ne ölçüde gerçekleştiğidir. İkinci yaklaşım ise bürokrasinin sosyolojik bir süreç olarak ele alınmasını içermektedir. Burada, bürokrasinin sınıfsal niteliği, toplumsal değişim içindeki yeri, bürokratik davranış ve değerler gibi konular incelenmektedir. Bürokrasinin siyasal süreç içindeki yeri veya başka bir deyimle bürokrasi-siyaset ilişkilerinin incelenmesi de ancak bürokrasinin sosyal sistemdeki yeri ve rolüne ilişkin teorik yapının ortaya çıkması ile anlamlı bir şekilde yürütülebilir (Şaylan, 1974).

Bürokrasinin insancıl sonuçlarının iki karşıt görüşü vardır. İlk görüşe göre uzaklaştırma, hoşnutsuzluk besleme, yaratıcılığı boğma ve çalışanları motive edememe bürokrasinin olumsuz yanlarıdır. İkinci görüşe göre rehberlik ihtiyacı sağlamak, sorumluluğu açıklamak, rol stresini azaltmak ve bireylere yardım etme ve daha etkili olma bürokrasinin olumlu yanlarıdır (Adler ve Borys, 1996).

Bohte (2001)'nin Texas'daki okullarda bölge-seviye verileri kullanılarak öğrenci performansında bürokrasinin etkisini incelediği çalışmasında, bürokrasinin öğrenci performansı üzerinde olumsuz etkisi olduğunu belirtmiştir.

Smith ve Meier (1994) ise bürokrasinin devlet okullarının yönetiminde olumlu bir araç olabileceğini iddia etmiştir. Araştırmalarında okul performansında bürokrasinin etkisini biçimsel olarak ölçüp değerlendirdiği halde modellerinde analiz ünitesinden dolayı devlet eğitim sistemini kullanmaktadır. Araştırmacılara göre bürokratikleşme düşük performansın sebebi olmayıp, zor bir eğitim görevinin ürünüdür ve okullardaki bürokrasinin azalması performans düşmesine sebep olmaktadır.

Yücel'in (1999) bürokrasi ve öğretmenlerin güç algısı adlı çalışmasının amacı analitik bir araç olan Hall'un kavramsallaştırdığı, Max Weber'in bürokrasi teorisinin yararını Türkiye'de araştırmaktır. Araştırmacı, Hall'un Örgütsel Envanteri'nin farklı versiyonlarından türetilmiş olan bürokrasinin altı boyutunu kullanmıştır. Bu boyutlar otoritenin hiyerarşisi, iş bölümü, kurallar ve düzenlemeler, prosedürel özellikler, nesnellik ve teknik yeterlidir.

Bürokrasinin boyutları iki faktör altında toplanmıştır. Birinci faktör (kontrol), ilişkilerde otoritenin hiyerarşisi, kurallar ve düzenlemeler, prosedürel özellikler ve nesnellikten oluşmaktadır. İkinci faktör (uzmanlık), iş bölümü ve teknik yeterlikten oluşmaktadır. Öğretmenler, kontrol ve uzmanlık puanları üzerinde kurulmuş, dört tipolojide sınıflandırılmıştır: Weberci, Mesleki, Düzensiz ve Otoriter. Mesleki kümedeki öğretmenlerin güç algısı puanı en yüksek, otoriter kümedeki öğretmenlerin güç algısı puanı en düşüktür. Gücün algısı, bürokratikleşmeyle ters olarak ilişkilidir. Çalışma, Hall tarafından uygulanan, Max Weber'in ideal bürokrasi teorisinin, Türk okullarını incelemede yararlı bir analitik araç olduğuyla sonuçlanmıştır.

Öztürk (2001) çalışmasında, lise öğretmenlerinin, okullardaki bürokratikleşme düzeyine, okullardaki bürokrasinin otorite hiyerarşisi, kurallar-düzenlemeler, nesnellik ve prosedürel özellikler boyutlarındaki bürokratikleşme düzeylerine ve kendi stres düzeylerine ilişkin algılarını saptayıp, bu algılarının öğretmenlerin bazı kişisel özellikleri ile okulların bazı özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği belirlemeye çalışmıştır. Araştırma için gerekli veriler, Açık göz, Açık göz ve Skovholt tarafından geliştirilen "Minnesota Öğretmen Gerilimi Ölçeği Türkçe Formu"

ile araştırmacı tarafından geliştirilen ve Hall tarafından belirlenmiş bürokrasinin altı özelliğine dayanan, “Okulların Bürokratik Özellikleri Ölçeği” ile elde edilmiştir.

Araştırma sonucunda, öğretmenlerin liseleri genelde “orta” ve “düşük” düzeyde “bürokratikleşmiş” olarak algıladıklarını, öğretmenlerin “stres” düzeylerinin “yüksek” olduğunu ve okullardaki “bürokratikleşme” düzeyi ile öğretmenlerin “stres düzeyleri” arasında ters bir ilişkinin var olduğunu belirtmiştir.

Bütün büyük kuruluşlarda bürokratik idare mevcuttur. Bu büyük kuruluşların kamu kesiminde veya sanayi alanında bulunmaları, eğitim, sağlık veya din müesseselerinde var olmaları önemli değildir. Bütün büyük kuruluşlar bir bakıma bürokrasiyle çalışırlar (Fromm, 1970). Yani toplumdaki her örgüt kendi içinde değişik derecelerde bürokratik bir modele göre örgütlenir ve işler. Bürokrasinin örgütle olan bu ilişkisi örgütteki her birimi etkiler.

Çağımızdaki örgütlerin ayakta kalmaları ve vazgeçilmezliği, kendilerini sürekli yenilemeleri, değiştirmeleri ve geliştirmeleriyle mümkündür (Peker ve Aytürk, 2002). Ayrıca, örgütler varlıklarını koruyabilmek için sağlıklı olmak durumundadır. Sağlıklı örgütler amaçlarını gerçekleştiren, içsel olarak kendini koruyan ve çevreye uyum sağlayan örgütlerdir (Uras,1998).

Sağlıklı okul, örgüt misyonuna karşı enerjisinin yöneltildiği öğrenciler, öğretmenler ve müdürler arasında uyumlu ilişkilerin var olduğu yerdir. Sağlıklı okullar yüksek başarılı okullar olarak görülmektedir (Hoy, Tarter ve Kottkamp, 1991)

Tsui ve Cheng (1999)’in Hong-Kong’taki tesadüfi olarak seçilmiş 20 ilkokuldaki 423 öğretmenle yaptıkları çoklu seviye analizi (multi-level analysis) ile öğretmen adanmışlığının okul örgütsel sağlığıyla ilişkisi araştırılmıştır. Araştırmada Hoy ve Feldman’ın geliştirdiği örgütsel sağlık envanteri kullanılmıştır. Sonuçlarda moral, saygı ve kurumsal bütünlük gibi üç örgütsel sağlık faktörünün, konum, medeni hal ve okuldaki hizmetlerin süresi gibi öğretmen kişisel özellikleriyle arasındaki etkileşiminin öğretmen adanmışlığıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu sonuç, okul örgütsel sağlığı ve öğretmen adanmışlığı arasındaki ilişkinin öğretmenin niteliklerine bağlı olduğunu desteklemektedir.

Hoy ve Woolfolk (1993) New Jersey’deki 37 ilkokuldan tesadüfi olarak seçilmiş 179 öğretmen ile yaptıkları çalışmada, öğretmen yeterliliğinin iki boyutu olan genel ve kişisel öğretme yeterliği ile sağlıklı bir okulun altı boyutu olan kurumsal bütünlük, müdür etkisi, anlayış, kaynak desteği, moral ve akademik vurgu arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın sonunda, sağlıklı okul ikliminde çalışan öğretmenlerin, öğrencilerin öğrenmesini etkileyebilecekleri inancının gelişmesini sağladığı

görülmüştür. Kişisel öğretim yeterliğinin yüksek moral ile ilişkisi bulunamamıştır. Örgütsel bütünlük boyutu ve öğretmen morali genel öğretim yeterliliği duygusunu kestirmede etkin olmuştur. Veriler, genel ve kişisel öğretim yeterlik yapısının birbirinden bağımsız olduğunu göstermiştir. Ayrıca kişisel yeterliği etkileyen faktörlerin genel öğretim yeterliği üzerinde sınırlı bir etkisi olduğu saptanmıştır. Araştırmacılar okul başarısı için okul yöneticilerinin, öğretmen yeterliliğinde örgütsel sağlık ölçütlerini kullanmalarını önermiştir.

Barth (2001), çalışmasında 1999-2000 öğretim yılında West Virginia'daki ortaokulların sosyo-ekonomik duruma göre okuma, matematik ve dil alanlarında okul örgütsel sağlığı, büyüklüğü ve başarısı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmanın bulguları, West Virginia ortaokullarının yüksek sosyo-ekonomik statüye göre okuma, matematik ve dilde okul başarısı ve örgütsel sağlığın anlamlı ilişkisi gözükmemesine rağmen düşük sosyo-ekonomik duruma göre matematik, okuma ve dilde okul başarısı ve örgütsel sağlık arasında istatistiksel manada bir ilişki vardır.

Okul ikliminin öğrenci başarısıyla ilgili olduğunu belirten Smith (2002)'in çalışmasının amacı ise araştırmanın genel yapısı içinde Ohio eyaletindeki liselerin örgütsel sağlığını araştırmaktır. Çalışma, Ohio eyaletindeki liselerin örgütsel sağlığı ve matematik öğrenci yeterliliği üzerinde odaklanmıştır. Araştırmanın evreni 97 okuldan oluşmakta olup, Hoy ve Feldman'ın geliştirdiği örgütsel sağlık envanteri araştırmada kullanılmıştır. Matematikte öğrenci yeterliği ile okul sağlığı arasında olumlu ilişkinin bulunduğu bu araştırmada, sağlıklı okul iklimini geliştirme de öğrenci başarısının desteklemesi önerilmektedir.

Uras (1998)'in Malatya il merkezindeki liselerde görevli öğretmenlerin çalıştıkları okulların örgüt sağlığına ait algılarını ölçtüğü araştırmasında, liseler, mesleki ve teknik ile özel statülü liseler olarak gruplanmış ve okul türleri arasında sağlık boyutları açısından fark olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmaya göre, öğretmenlerin örgütsel sağlık boyutlarına ilişkin algıları orta düzeyde olup boyut ortalamalarının birbirine yakın olduğu gözlenmiştir. Üç okul türünde de sağlık boyutlarına ilişkin algıların ortalamaları birbirine yakın ve orta düzeydedir. Bu durum okullarda yaşanan sorunların okul türlerine göre çok farklılık göstermediğini, diğer bir deyişle okulların birbirine benzediğini ve sorunlarının ortak olduğunu bir ifade olarak kabul edilebilir. Örgüt sağlığının öngördüğü davranışların okullarda yeterince yer almadığı görülmektedir. Araştırmacı hizmet içi eğitim yoluyla okul personelinin bu konuda bilgilendirilmeleri gerektiğini, ayrıca öğretmen ve yönetici yetiştiren kurumların eğitim programlarında bu konuya yeterli ölçüde yer verilmesini önermektedir.

Akbaba (1999)'nın çalışmasının amacı ise Bolu'daki okulların örgütsel sağlığına ait öğretmenler ve müdürlerin düşünceleri öğrenmek, her

okulun sağlık profilini belirleyip örgütsel sağlık envanteri geliştirmek ve cinsiyet, branş, iş deneyimi, buldukları okulda çalışma yılları ve eğitim seviyeleri ile ilgili olarak okulların örgütsel sağlığına ait öğretmenlerin düşünceleri arasında manalı bir fark varsa bulmaktır.

Araştırmanın sonuçlarına göre okulların örgütsel sağlığına ait öğretmenler ve müdürlerin görüşleri arasında anlamlı bir fark vardır. Ayrıca örgütsel liderlik, örgütsel bütünlük, iç ve dış etkileşim ve örgütsel ürünlere ait öğretmenlerle müdürlerin görüşleri arasında manalı bir fark vardır. Diğer taraftan örgütsel kimliğe ait öğretmenler ve müdürlerin görüşleri arasında ise bir fark bulunamamıştır. Ayrıca, araştırmacı örgüt sağlığına ilişkin beş boyutun olduğunu ortaya koymuştur. Bunlar örgütsel liderlik, örgütsel bütünlük, çevresel etkileşim, örgütsel kimlik ve örgütsel üründür. Başka bir deyişle, araştırma sonucuna göre, okulun sağlığında rol oynayan etmenlerin başında etkili bir lidere sahip olması, kendi içinde bir bütünlük taşıması, iç ve dış çevreyle etkili bir iletişim, her okulun kendine özgü bir kimliğinin olması ve nitelikli ürünler vererek değişip, büyümesi gelmektedir.

Örgütsel sağlık, okulların amaçlarını gerçekleştirme, uyum sağlama ve değişme çabalarında çok önemli bir kavram olup, okulların sağlık düzeylerinin bilinmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir.

Sağlıklı ortamlarda sağlıklı bireyler yetiştirilecektir. Okullarda bireylerin yetiştirildikleri bu ortamlardan birisidir. Okulların sağlıklı ürün vermesi, sağlıklı olduğu sürece mümkün olduğundan okul örgütsel sağlığını etkileyen iç ve dış faktörleri bilmek okul sağlığını artırmada önemlidir. Okul örgütsel sağlığı toplum, aile, çevredeki diğer örgütler, hükümet politikaları gibi birçok dış faktörler ve çalışanların bireysel özellikleri, örgütün yapısı, kültürü, çalışan doyumu gibi iç faktörlerden etkilenir. Okul örgütsel sağlığını etkileyen faktörlerden biri de bürokrasidir.

Türkiye'deki okullar bürokratik yapıda olduğu için, okullarda yapılacak işler, (öğrenci, öğretmen, yönetici ve diğer çalışanlar için) açıkça belirtilmiştir. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'na, devlet memurları, dolayısıyla da öğretmenler bağlı olup, öğretmenlerin alacağı ödöl ve cezaların kapsamı, özlük hakları, nasıl giyineceği vb. hususlar yönetmeliklerde açıkça belirtilmiştir. Bu nedenle, okullardaki bürokratikleşme düzeyi ve okullardaki bürokratikleşme düzeyinin öğretmenler üzerindeki etkilerinin bilinmesi daha yararlı olacaktır.

Yukarıda belirtilen gerekçelerden dolayı, bürokrasinin örgütsel sağlık üzerindeki etkisinin incelemesi bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Bürokrasi Kavramı

Bürokrasi terimini tarafsız ve bilimsel bir şekilde ilk defa inceleyen Alman iktisatçı ve sosyologu Max Weber'dir. "Ekonomi ve Toplum"

(Wirtschaft und Gesellschaft) adlı eserinde açıkladığına göre, geniş gruplar halinde birlikte çalışan insanlar mecburi olarak rasyonel prensiplere uygun bir şekilde teşkilatlandırılıp, idare edilmektedir. Bu prensipler ortak bir otoriteye bağlı bütün geniş gruplar için aynıdır.

Bilindiği üzere Weber, bütün bilimsel araştırmalarında sosyal hayatın ana şekillerini bulmak ve bunların gelişim ve etkileşim tarzlarına ait genel kuralları ortaya koyabilmek için “ideal tip” veya “model” olarak nitelendirdiği kalıplar kullanmıştır. Burada kullanılan “ideal” kelimesi “arzulanan” veya “olması istenilen” anlamda değil, aksine “saf” anlamına gelmektedir.

İdeal tip bürokrasi ise, gerçekte saf ve eksiksiz yönüyle gözlemlenebilen bir biçim değil, daha çok zihni bir tanımlama ve niteleme; kavramsal bir çerçeve ve kalıptır. Mevcut örgütler bu ideal tipe yaklaştıkları ölçüde bürokratiktir (Abadan, 1959).

Weber’in ideal tip bürokrasi modelinin özellikleri ise şunlardır:

1. Bürokraside kişiler özgürdür. Yalnızca buldukları makamın yasalarca belirlenmiş görevlerini yerine getirmekle yükümlüdürler. Bunun dışında kişi olarak özgürdürler.

2. Her makamın görevi, ast-üst ilişkileri içinde açıkça belirtilmiştir. Bir komuta zinciri söz konusudur. Her makam, her görevi yüklenemez ve her yetkiyi kullanamaz.

3. Herhangi bir makamdaki görevlinin, görevin gereği olan yetkiye sahip olması esastır.

4. Bilgi ve yetenekler sınav veya diploma ile kanıtlanmıştır.

5. Yapılan görevler karşılığında alınan ücret bellidir.

6. Görevlilere göre yaptıkları iş, sahip oldukları bilgileri ve teknikleri satarak geçindikleri sürekli bir uğraştır.

7. Görevde ilerleme, göreve gelme ve görevden ayrılma keyfi olarak değil yasaların öngördüğü koşullara göre olur

8. Görevli, görev araçlarının mülkiyetine sahip değildir. Görevlinin işi gereği kullandığı araçların kullanılma biçimi yasalarla açıkça belirlenmiştir (Oktay, 1983).

Weber, bürokrasiyi doğrudan tanımlamak yerine, onun unsurlarını ve özelliklerini belirtmekle yetinmiştir. Weber’in ideal bürokrasi kavramı, yapısal ve işlemsel özelliklerden meydana gelmektedir.

Örgütlerdeki bürokratikleşmeyi ölçmek için Hall’un (1963) geliştirdiği ve bürokratik yapının altı özelliğini belirleyen örgütsel envanter bu alandaki en sistematik çalışmalardan biridir. Hall, bu çalışmada Weber’in örgütsel özelliklerine dayanarak altı özellik belirlemiştir. Bu özellikler; işbölümü, otorite hiyerarşisi, kurallar-düzenlemeler, prosedürel özellikler,

nesnellik ile teknik yeterliğe dayalı işe alma ve terfilerdir. Boyutlar toplam 62 maddeli, likert-tipi ölçekle ölçülmüştür. Hall araştırmasında bürokratikleşmeyi, bürokratik yapının altı merkezi ögesi üzerinde ölçmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın verileri, 10 örgütte çalışan yöneticiler ile işçiler olmak üzere iki gruptan elde edilmiştir. Örnekleme alınan örgütlerin çalışma alanları, kaç yıldır faaliyet gösterdikleri ve büyüklükleri birbirinden farklıdır. Çalışma 65 ile 3026 çalışanı olan ve yaşları 4 ile 63 yıl arasında değişen örgütlerde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada teorik öneme sahip 6 özellik seçilmiştir. Bu özellikler uzmanlaşmaya dayalı bir işbölümü, iyi tanımlanmış bir otorite hiyerarşisi, görevlilerin haklarını ve görevlerini gösteren kurallar sistemi, işle ilgili kural ve yönetmeliklerden oluşan prosedürel sistem, ilişkilerde bireysel değerlerin bir yana bırakıldığı nesnellik ve teknik yeterliliğe dayalı işe alma ve terfilerdir. Araştırma sonucunda örgütleri, belirlenen boyutlardaki bürokratikleşme açısından, herhangi bir boyutuyla aşırıya kaçan örgütler olarak değerlendirmenin pek olanaklı olmadığı bulunmuştur. Benzeri özellikler gösteren örgütlerde, benzeri bürokratik özellikler olmasına karşın altı boyuttaki bürokratikleşmenin, örgütlerin büyüklüğü ve yaşları ile ilgili olmadığı bulunmuştur. Ancak araştırmanın bulguları örgütlerin çalışma alanlarının son derece önemli olduğunu göstermiştir. Araştırmanın belki de en önemli bulgusu; yaygın şekilde kabul edilen bürokratik modelin gerçekte var olmadığını ve bürokrasinin boyutlarının aynı düzeyde gerçekleşmediğini göstermesidir.

Örgütsel Sağlık Kavramı

Örgütsel sağlık kavramı, ilk kez 1950'li yılların sonlarında Argyris tarafından kullanılmakla birlikte, bu kavramın etkenleri ile birlikte açıklanarak geliştirilmesi 1960'lı yılların ikinci yarısında Miles, tarafından yapılmıştır. Miles'in oluşturduğu kuramsal çerçeve 1980'lerde Hoy ve arkadaşları tarafından eleştirilmiş ve yeni bir kuramsal çerçeve önerilmiştir (Uras, 1998). Örgütsel sağlıkla ilgili literatürde iki temel yaklaşıma rastlanmaktadır. Bunlardan ilki, Matthew Miles'in, ikincisi Hoy ve Feldman'ın geliştirdiği örgütsel sağlık modelleridir.

Miles'in Örgütsel Sağlık Yaklaşımı

Miles'in önerdiği modelde, örgütlerin, görev, koruma ve büyüme gereksinimleri ile ilgili olarak on örgütsel sağlık özelliği üzerinde durulmaktadır. Bu özellikler şunlardır:

Amaç Odağı: Amaçlar sistemin üyeleri için makul düzeyde açık, üyeler tarafından kabul edilebilirdir. Amaçlar çevrenin isteklerine uygun-tutarlı ve gerçekçi de olmalıdır.

İletişim Yeterliği: Bütün yönere açık, serbest bir iletişim, iç gerginliklerin iyi ve çabuk fark edilmesini sağlar.

Optimal Güç Dengesi: Etkinin dağılımı nispeten eşittir. Astlar üstünü etkileyebilir, aynı şekilde üstünde kendi üstünü etkileyebileceğini görür.

Kaynak Kullanımı: Personelin etkili olarak kullanımınıdır. Örgüt ne aşırı yüklü ne de boştur. Örgütsel istekler ve bireysel ihtiyaçlar arasında uyum vardır.

Bağlılık: Üyeler örgütü çekici bulur ve kalmak ister. Örgüt tarafından etkilenirler ve sahip oldukları etkiyi işbirlikçi biçimde örgütte kullanırlar.

Moral: Örgüt genel olarak refah duygusunu ve grup memnuniyetini gösterir.

Yenilikçilik (Yenileşme): Örgütler yeni yöntemler bulup, yeni amaçlara doğru yönelir ve zaman içinde faklılaşırlar.

Özerklik: Örgüt çevreye pasif değildir. Dış güçlerden bazı bağımsızlıklar gösterir.

Uyum: Örgüt büyüme ve gelişmesinde düzeltici değişiklikleri yapma yeteneğine sahiptir.

Problem- Çözme Yeterliği: Problemler en az enerji ile çözülür ve problem-çözme mekanizması zayıflatılmaz, ama sürdürülür veya güçlendirilir(Hoy,Tarter ve Kottkamp,1991).

Miles'in örgütsel sağlık modeli, birçok araştırmacı tarafından kullanılmasına rağmen, modeli uygulamaya koyma girişimleri eleştiriye uğramıştır. Örneğin, Kimpston ve Sonnabend, Miles'in geliştirdiği on boyutu ölçmek için araç geliştirmeye çalışmış ancak başaramamıştır. Onların geliştirdikleri araç Miles'in tanımladığı on boyuttan sadece altısını ölçebilmiştir. Bu boyutlar karar verme, insanlar arası ilişkiler, okul-toplum ilişkisi, yenileşme, özerklik ve baş etme davranışlarıdır. Ayrıca, bu aracın psikometrik yönü de, sorgulanabilir nitelikte olduğu Hoy ve Feldman tarafından vurgulanmıştır (Akbaba, 2001).

Ayrıca, Miles'in modeli okullar hakkında açık ve anlaşılır bir düşüncedir, ama okulların örgütsel sağlığını ölçmenin temelindeki yararlık iyi kurulmamıştır (Hoy, Tarter ve Kottkamp, 1991).

Hoy ve Feldman'ın Örgütsel Sağlık Yaklaşımı

Miles'in modelini, okulları anlamak için bir çerçeve olarak niteleyen, ancak, uygulamaya koyma girişimlerinin başarısız olduğunu ileri süren Hoy ve Feldman, Parsons ve Etzioni'nin kuramsal analizlerine dayanan ve örgütsel sağlığı ölçmeyi amaçlayan bir çalışma yapmıştır.

Bu çalışmaya göre, tüm sosyal sistemler yaşamak, büyümek ve gelişmek için dört temel problemi çözmek zorundadırlar. Parsons ve arkadaşları, bunları, uyum, amaç gerçekleştirme, bütünleşme ve değer sistemi yaratma olarak adlandırmaktadır. Diğer bir deyişle, okullar yeterli kaynak elde etme ve çevrelerine uyum sağlama, amaçlar oluşturma ve

gerçekleştirme, okul içindeki dayanışmayı sürdürme, benzersiz bir değer sistemi yaratma ve koruma problemlerini çözmek zorundadır.

Özet olarak, sağlıklı okullar, uyum ve amaç başarısının araçsal ihtiyaçları gibi, sosyal ve normatif bütünleşmenin duygusal ihtiyaçlarını da etkili bir şekilde karşılar; yani, hem imkanları seferber etmeyi, amaçları başarmayı hem de iş grupları içinde genel değerleri aşılmalıdır. Parsons ayrıca, bu ihtiyaçların üzerinde okulların sahip olduğu üç farklı kontrol seviyesine -teknik, yönetsel, kuramsal- dikkat çeker.

Okulun teknik seviyesi, öğretme - öğrenme süreci ile ilgilidir. Okulun temel işlevi öğrencileri eğitmektir. Ayrıca öğretmen, yönetici ve denetmenler, etkili öğrenme ve öğretme ile ilgili problemleri çözmeye temel sorumluluğa sahiptir.

Yönetsel seviye, örgütün iç yönetim işlevini kontrol eder. Müdürler, okulun temel yönetim elemanlarıdır. Müdürler kaynakları tahsis eder ve iş çabalarını koordine eder. Öğretmenlerin sadakat, güven ve bağlılığını geliştirmek kadar, öğretmenleri güdüleme ve kendi üstlerini etkilemenin yollarını da bulmak zorundadır.

Kurumsal seviye, okulu çevresine bağlar. Okulların toplumda meşruiyet ve desteğe ihtiyaçları vardır. Hem yöneticiler hem de öğretmenler, okul dışından birey ve grupların aşırı baskısı olmaksızın, kendi işlevlerini uyumlu bir biçimde yerine getirmek için, desteğe ihtiyaçları vardır.

Bu Parsons'cı bakış açısı, Hoy ve Feldman'ın örgütsel sağlığı tanımlama ve uygulama çabalarında kuramsal bir temel sağlamıştır. Araştırmacılara göre sağlıklı bir okul, teknik, yönetsel ve kurumsal seviyelerin birbiriyle uyum içinde olduğu ve yıpratıcı dış güçlerle baş ederken hem araçsal hem de duygusal ihtiyaçlarını başarıyla karşılayan ve enerjisini kendi misyonuna yönlendiren okuldur.

Sadece Parsons'cı bakış açısı kullanılarak tanımlanmış, örgütsel sağlığı ölçmek için Örgütsel Sağlık Envanteri geliştirilmiştir. Örgütsel Sağlık Envanteri'nde yer alan örgütsel sağlık boyutları şunlardır:

Kurumsal Bütünlük: Okulun, programlarının eğitsel bütünlüğünü koruyan bir biçimde çevresiyle başa çıkma yeteneğidir. Öğretmenler makul olmayan toplum ve veli isteklerinden korunur.

Müdür Etkisi: Müdürün, üstlerinin eylemlerini etkileme yeteneğidir. Üstleri ikna edebilme, fazladan ilgi elde etme ve hiyerarşi tarafından zorlanmama, okul yönetiminin önemli yönleridir.

Anlayış: İnsanlara karşı dostça, destekleyici ve açık müdür davranışdır; müdür tarafından öğretmenlerin refahı için içten bir ilgiyi vurgular.

Yapıyı Kurma: Hem görev hem de başarı yönelimli olan müdür davranışdır. İş beklentileri, performans standartları ve yöntemler müdür tarafından açıkça ifade edilir.

Kaynak Desteği: Yeterli sınıf, araç-gereç ve öğretim materyalinin elde edilebilir olduğu ve gereksinilirse fazladan materyalin hazır olarak sağlandığı bir okulu ifade eder.

Moral: Öğretim elemanları arasında ortak bir açıklık, isteklilik, arkadaşlık ve güven duygusudur. Öğretmenler birbirini sever, işlerini sever ve birbirlerine yardım eder. Okullarıyla gurur duyar ve işlerinde başarıya duygusu hisseder.

Akademik Önem: Okulun, akademik mükemmelliği aramaya güdülenme derecesidir. Öğrenciler için yüksek, fakat başarılabilir akademik amaçlar oluşturulur, öğrenme çevresi düzenli ve ciddidir, öğretmenler öğrencilerinin başarıya yeteneğine inanır; öğrenciler çok çalışır ve akademik olarak daha iyi olana saygı duyar (Hoy, Tarter ve Kottkamp, 1991).

İlkokullar için Örgütsel Sağlık Envanteri

Hoy, Tarter ve Kottkamp (1991), ilkokullar ve ortaokullar arasında yapı, karışıklık ve iklim farklılıklarının olmasından dolayı, ilkokullar için Örgütsel Sağlık Envanteri'nin, ortaokullar için Örgütsel Sağlık Envanteri'nden birkaç önemli görüş farklılığı olduğunu düşünmüştür.

İlkokullar için geliştirilen Örgütsel Sağlık Envanteri, Örgütsel Sağlık Envanteri'nin bir versiyonu olup, okul sağlığının beş boyutunu ölçen 37 maddelik bir araçtır ve tüm maddeler betimleyici ifadelerdir. Ölçme aracında, “nadiren oluşur”, “bazen oluşur”, “sık oluşur” ve “çok sıklıkla oluşur” olmak üzere dört seçeneqli Likert ölçeği kullanılmıştır (Hoy, Tarter ve Kottkamp, 1991). Bu ölçekte ilkokul sağlığının beş boyuta ayrılmıştır. Bunlar; öğretmen bağlılığı, kurumsal bütünlük, mesleki liderlik, kaynak etkisi ve akademik önemdir. Bu boyutlar aşağıda açıklanmıştır.

Kurumsal Bütünlük: Eğitim programının bütünlüğüne sahip bir okulu tanımlamaktadır. Okul, toplum baskısına karşı savunmasızdır; gerçekte, öğretmenler makul olmayan toplum ve veli isteklerinden korunur. Okul zarar verici nitelikteki dış güçlerle başarılı şekilde baş eder.

Mesleki Liderlik: Dostça, destekleyici, açık ve eşitlik kurallarının yol göstericiliği müdür davranışını göstermektedir.

Kaynak Etkisi: Öğretmen yararlılığı için müdürlerin üstlerinin eylemlerini etkileme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Öğretmenler sınıf araç-gereçlerini kolayca elde ederler.

Öğretmen Bağlılığı: Okullarda güçlü bağlılık ve arkadaşlık duygusunu ifade eder. Öğretmenler birbirleri hakkında iyi duygular besler ve aynı zamanda işlerinde başarı duygusuna sahiptir. Hem öğrencilerine hem de

meslektaşlarına karşı sorumludur. Coşkunklukla işlerini bitirip, iş programına uygun yöntemleri bulur.

Akademik Önem: Başarı için okulların baskısını ifade eder. Yüksek başarı beklentisi, okulda iyi olan öğrencilere diğer öğrencilerin saygı göstermesi, fazladan çalışmayı isteme, işbirlikçi olma, çok çalışan öğrencilerle karşılaşmayı ifade eder (Hoy, Tarter ve Kottkamp, 1991).

Bu araştırmada, Hoy ve arkadaşları tarafından geliştirilen örgütsel sağlık envanterinin bir versiyonu olan ilkokullar için örgütsel sağlık envanteri kullanılmıştır. Bunun nedeni, literatürde yaygın kullanılmasına rağmen, Miles'in modeli, uygulamadaki yetersizliği hakkında eleştirilere uğramıştır. Bu araştırmanın, ilkokullara uygulanacağı ve dolayısıyla ilkokullar için geliştirilmiş bir ölçme aracını kullanmanın araştırmanın amacına daha uygun olacağı düşüncesiyle araştırmada ilkokullar için örgütsel sağlık envanteri kullanılmıştır.

II. Amaç

Bu araştırmanın genel amacı, ilköğretim okulu öğretmenlerinin görüşlerine göre, okullardaki bürokrasi ile okul örgütsel sağlığı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu genel amaca ulaşabilmek için belirlenen alt amaçlar ise şunlardır:

İlköğretim okulu öğretmenlerinin cinsiyet, yaş, kıdem ve branşa göre okullardaki bürokrasiye ilişkin görüşlerinde farklılık var mıdır?

1. İlköğretim okulu öğretmenlerinin cinsiyet, yaş, kıdem ve branşa göre okullardaki örgütsel sağlığa ilişkin görüşlerinde farklılık var mıdır?

2. Bürokrasinin boyutları ile örgütsel sağlığın boyutları arasındaki ilişki nasıldır?

3. Bürokrasinin örgütsel sağlık üzerinde etkisi var mıdır?

III. Yöntem

Bu araştırma tarama modelinde olup araştırmanın evreni 2004–2005 öğretim yılında Afyonkarahisar il merkezinde bulunan 90 ilköğretim okulundan özel okullar, işitme engelliler okulu ve bünyesinde beşten az öğretmenin görevli olduğu okullar haricinde kalan, 71 okulda çalışan toplam 1380 öğretmen oluşturmaktadır.

Bu araştırmada, ilköğretim okullarındaki bütün öğretmenlerin örnekleme temsili edilmelerini sağlamak amacıyla, ilköğretim okullarının öğretmen sayılarına göre gruplara ayrılmasını sağlayan tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma kapsamına giren okullar, öğretmen sayılarına göre 5–10 arası öğretmenin görevli olduğu okullar I. grup okullar, 11–15 arası öğretmenin görevli olduğu okullar II. grup okullar, 16–25 arası öğretmenin görevli olduğu okullar III. grup okullar, 26 ve üzeri öğretmenin görevli

olduğu okullar IV. grup okullar olmak üzere, okullar frekans dağılımına göre dört alt gruba ayrılmıştır. Araştırmanın örneklemini ise 40 ilköğretim okulundan 400 öğretmen oluşturmaktadır.

Araştırmanın verilerinin elde edilmesinde Yücel (1999) tarafından geliştirilen 'Bürokratikleşme Anketi' ve Hoy, Tarter ve Kottkamp (1991) tarafından geliştirilen 'İlkokullar için Örgütsel Sağlık Envanteri' kullanılmıştır.

Anketler araştırmacı tarafından Türkçe'ye çevrilip, çeviri İngilizce öğretmenlerine kontrol ettirilmiş, anketin Türkçe'ye uyarlanmasında ise Türkçe öğretmenlerinin görüşü alınmıştır.

Ankette beşli Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Anket, 4 demografik soru, 36 bürokrasi sorusu, 37 örgütsel sağlık sorusu olmak üzere toplam 77 sorudan oluşmaktadır.

Bürokratikleşme anketinin boyutlara göre alfa güvenilirlik katsayıları: Negatif atmosfer %85, otoritenin hiyerarşik kullanımı %80, yeterliliğe dayalı terfi %82, kuralların takibi %65, prosedürel standartlaşma %78, ilişkilerde resmiyet %65, uzmanlaşma %60' dır.

Örgütsel sağlık anketinin boyutlara göre alfa güvenilirlik katsayıları: Meslekdaşlık %92, öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı %85, öğrenci adanmışlığı % 72, dış etkiye açıklık %68, malzeme tedarik %78' dir.

IV. Verilerin Analizi ve Yorumu

Anket ilköğretim okullarında görevli 400 öğretmene uygulanmış olup, 400 öğretmenin 234'ü sınıf öğretmeni, 166'sı ise branş öğretmenidir. Uygulanan anketlerin 340 tanesi geçerli olup, 60 tanesi işleme alınmamıştır. 340 anket, dağıtılan 400 anketin % 85'ini oluşturmaktadır.

Anketlerden elde edilen verilerin istatistiksel analizleri SPSS 13.0 programıyla yapılmıştır. Alt problemlerin çözümü amacıyla yapılan istatistiksel analizler; ortalama, standart sapma ve bürokrasi ile örgütsel sağlık arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek için korelasyon, bürokrasinin, örgütsel sağlığı ne oranda etkilediğini belirlemek için regresyon analizi, cinsiyet ve branşa göre öğretmen görüşlerini karşılaştırmak için t- testidir.

V.Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, öğretmenlerin demografik özelliklerine göre bürokrasi ve örgütsel sağlıkla ilgili görüşlerine ilişkin bulgular, bürokrasi ve örgütsel sağlığın boyutlarına ilişkin bulgular ve bulgulara ilişkin yorumlar yer almaktadır.

	Boyutlar	Cinsiyet	N	Ort.	SS	Std. Hata Ort.	t	P
Bürokrasi	İlişkilerde	Kadın	170	2,42	1,003	0,076	-2,03	0,04
	Resmiyet	Erkek	170	2,63	0,971	0,074		
	Yeterliğe.	Kadın	170	3,67	1,178	0,090	2,82	0,005
	Dayalı Terfi	Erkek	170	3,33	0,990	0,075		
	Negatif	Kadın	170	1,78	0,919	0,070	-3,44	0,001
Ö.S.	Atmosfer	Erkek	170	2,14	0,984	0,075		
	Malzeme	Kadın	170	3,03	0,941	0,072	2,34	0,02
	Tedariki	Erkek	170	2,92	0,804	0,061		

Not: Sadece aralarında ilişki bulunan boyutlar verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyet Açısından Değişkenlerin Karşılaştırılması

Cinsiyet ile ilişkilerde resmiyet, negatif atmosfer, yeterliğe dayalı terfi ve örgütsel sağlığın malzeme tedariki arasında anlamlı bir ilişki vardır. Yeterliğe dayalı terfi ve malzeme tedariki boyutlarında kadın öğretmenlerin görüşlerinin ortalamaları, ilişkilerde resmiyet ve negatif atmosfer boyutunda ise erkek öğretmenlerin görüşlerinin ortalamaları fazladır.

Kadın öğretmenlerin görüşlerinin ortalamasının yeterliğe dayalı terfi boyutunda daha fazla çıkmasının nedeni, toplumun kadına bakış açısı ve kadınların toplumdaki statüsünden kaynaklanmış olabilir.

Negatif atmosfer ve ilişkilerde resmiyet boyutlarında erkek öğretmenlerin görüşlerinin ortalamaları kadın öğretmenlerin görüşlerinin ortalamalarından fazla çıkması ise erkek öğretmenlerin meslektaşlarıyla ilişkilerde daha resmi olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak, okul örgütündeki iklimin olumsuz olduğunu düşünüyor olabilirler. Erkek öğretmenlerin okul ikliminin olumsuz olduğunu düşünmesinin nedeni ilişkilerindeki resmiyetten kaynaklanmış olabilir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi, yaş ile ilişkilerde resmiyet ve negatif atmosfer boyutları arasında olumlu ilişki vardır. Yaş ile örgütsel sağlığın malzeme tedariki, öğrenci adanmışlığı, dış etkiye açıklık ve öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı boyutları arasında da olumlu ilişki vardır.

Bu sonuçlar, yaş ilerledikçe öğretmenlerin ilişkilerinde daha resmi olduklarını göstermiştir. Ayrıca yaş ilerledikçe öğretmenlerin, okuldaki ilişkilerin daha resmi ve okul ikliminin olumsuz olduğu görüşüne sahip olduğu söylenebilir. Yaş bağlı olarak öğretmenlerin derste kullandıkları araç gereç ihtiyaçları, öğrencilerin dersteki başarıları, okulun maruz kaldığı dış etkiler ve okula, mesleklerine, öğrencilere ve iş arkadaşlarına bağlılıkları konularında daha çok etkilendiğini söylenebilir.

Değişkenler			Yaş	Kıdem
Bürokrasi	Yaş	Pearson correlation	1	
		Sig. (2-tailed)		
	Kıdem	Pearson correlation	0,959	1
		Sig. (2-tailed)	0,0001	
	İlişkilerde Resmiyet	Pearson correlation	0,142	0,151
		Sig. (2-tailed)	0,009	0,005
	Negatif Atmosfer	Pearson correlation	0,136	0,128
		Sig. (2-tailed)	0,012	0,018
	Malzeme Tedariki	Pearson correlation	0,143	0,115
		Sig. (2-tailed)	0,008	0,034
Örgütsel Sağlık	Öğrenci Adanmışlığı	Pearson correlation	0,187	0,168
		Sig. (2-tailed)	0,001	0,002
	Dış Etkiye Açıklık	Pearson correlation	0,167	0,154
		Sig. (2-tailed)	0,002	0,004
	Öğrt. Adanmışlığı ve Bağlılığı	Pearson correlation	0,145	0,145
		Sig. (2-tailed)	0,007	0,007

Not: 0,09 ve üzerindeki bütün korelasyonlar 0,05 düzeyinde manidardır. Sadece aralarında ilişki bulunan boyutlar verilmiştir.

Tablo 2. Yaş ve Kıdem ile Değişkenler Arasındaki İlişki (N=340)

Yaş ile kıdem ilişkisi olumludur. Yaş ve kıdem ile ilgili bulgular birbirine benzerdir. Kıdem ile ilişkilerde resmiyet ve negatif atmosfer arasındaki ilişki olumludur. Kıdem ile malzeme tedariki, öğrenci adanmışlığı, dış etkiye açıklık ve öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı arasındaki ilişki olumludur.

Tablo 3.'e göre bürokrasinin kuralların takibi boyutunda öğretmenlerin branşlarına göre fark vardır. Branş faktörüne göre örgütsel sağlığın öğrenci adanmışlığı, dış etkiye açıklık, öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Öğretmenlerin örgütsel sağlıkla ilgili görüşleri arasında ise branşa göre fark vardır.

Boyutlar	Branşlar	N	Ort.	SS	Std. Hata Ort.	t	P
Kuralların	Sınıf	201	3,53	0,837	0,059	2,81	0,005
Takibi	Branş	139	3,28	0,746	0,063		
Öğrenci	Sınıf	201	3,35	0,790	0,055	3,58	0,0001
Adanmışlığı	Branş	139	3,04	0,800	0,067		
Dış Etkiye	Sınıf	201	3,05	0,928	0,065	3,06	0,002
Açıklık	Branş	139	2,75	0,848	0,071		
Öğrt. Adan.	Sınıf	201	3,74	0,859	0,060	2,60	0,01
ve Bağlılığı	Branş	139	3,49	0,881	0,074		
Örgütsel	Sınıf	201	3,32	0,642	0,045	2,75	0,006
Sağlık	Branş	139	3,13	0,621	0,052		

Not: Sadece aralarında ilişki bulunan boyutlar verilmiştir.

Tablo 3 . Branş Açısından Değişkenlerin Karşılaştırılması

Bu sonuçlara göre sınıf öğretmenlerinin daha kuralcı olduğu söylenebilir. Ayrıca öğrenci adanmışlığı ve öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı boyutlarında, sınıf öğretmenlerin görüşleri ile branş öğretmenlerin görüşleri arasındaki fark, sınıf öğretmenlerinin ilköğretimin ilk beş yılı boyunca sürekli aynı öğrencilere ders vermesi, öğrencinin başarısını kendi başarısı olarak görmesini sağlamış olabilir. Ayrıca branş öğretmenlerinin farklı sınıflarda derse girmesi, sınıf öğretmenlerine göre öğrenci başarısından daha az etkilenmesinin sebebi olabilir.

Dış etkiye açıklık boyutundaki farkın sebebi ise, öğrenci bir dersten başarılı iken bir başka dersten başarısız olması öğrenciden değil, öğretmenden kaynaklanıyor gibi algılanmış olması ya da tek bir dersten öğrencinin sınıfta kalmasının istenmediği durumlarda branş öğretmenlerine yapılan baskının daha fazla olmasından kaynaklanmış olabilir.

Değişkenler	1. Bürokrasi	2. Örgütsel Sağlık	3 Oto. Hiyerar. Kullanımı	4 Uzmanlaşma	5 Kuralların Takibi	6 Prosedürel Standartlaşma	7 İlişkilerde Resmîyet	8 Yeteriğe Day. Terfi	9 Negatif Atmosfer	10 Meslektaş	11 Öğrt. Adan. Ve Bağlılığı	12 Öğrenci Adanmışlığı	13 Dış Etkiye Açıklık	14 Malzeme Tedariki
1	1,0													
2	,24	1,0												
3	,73	,09	1,0											
4	-,31	,15	-,38	1,0										
5	,75	,33	,31	-,13	1,0									
6	,80	,16	,34	-,20	,45	1,0								
7	,35	-,02	,36	-,42	,22	,23	1,0							
8	-,26	,10	-,31	,44	-,08	-,19	-,44	1,0						
9	,15	-,10	,26	-,45	,02	,06	,54	-,52	1,0					
10	,17	,79	,03	,25	,30	,09	-,16	,31	-,25	1,0				
11	,16	,79	-,04	,23	,30	,12	-,11	,23	-,30	,67	1,0			
12	,14	,76	,05	,10	,19	,09	-,05	,07	-,09	,45	,52	1,0		
13	,24	,41	,22	-,22	,19	,14	,27	-,40	,32	,08	,12	,17	1,0	
14	,16	,81	,05	,16	,21	,12	-,01	,14	-,05	,62	,54	,51	,14	1,0

Not: 0,09 ve üzerindeki bütün korelasyonlar 0,05 düzeyinde manidardır.

Tablo 4. Bürokrasi ile Örgütsel Sağlık Arasındaki İlişki

Okuldaki bürokrasi ile okulun örgütsel sağlığı arasında düşük düzeyde olumlu bir ilişki vardır. Okullarda bürokrasi artıkça örgütsel sağlık artmaktadır.

Bu sonuca bağlı olarak, öğretmen görüşlerine göre bir okul ne kadar bürokratikse o kadar sağlıklıdır. Bu sonuç, Türkiye'deki okulların bürokratik yapıda olmasından ve okuldaki yapılacak işlerin (öğrenci, öğretmen, yönetici ve diğer çalışanlar için) açıkça belirtildiğinden kaynaklanmış olabilir.

Bürokrasi ile örgütsel sağlığın boyutlarından meslektaşlık, öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı, öğrenci adanmışlığı, dış etkiye açıklık ve malzeme tedariki arasında olumlu ilişki vardır. Bu sonuçlara göre, öğretmenler bürokratik örgütleri sağlıklı örgütler olarak görmektedir.

Örgütsel sağlık ile uzmanlaşma, kuralların takibi, prosedürel standartlaşma arasında olumlu ilişki vardır. Örgütsel sağlığı en çok etkileyen bürokrasi boyutu kuralların takibidir.

Otoritenin hiyerarşik kullanımı artıkça, uzmanlaşma ve yeterliğe dayalı terfi azalmakta, kuralların takibi, prosedürel standartlaşma, ilişkilerde resmiyet, negatif atmosfer ise artmaktadır.

Bu sonuçlara göre, örgütte hiyerarşi artıkça öğretmenler uzmanlaşmayı istememektedir. Bunun sebebi, okulda her iş ast-üst ilişkisine dayalı olduğunda, öğretmenler uzmanlaşmanın gerekli olmadığını düşünüyor olabilir. Aynı zamanda hiyerarşinin fazla olduğu örgütlerde, öğretmenler mesleki yeterliğin terfilerde etkili olmadığını düşünüyor olabilir. Ayrıca bu sonuç, yeterli insanın kontrol edilememesinden ya da müdürün yeterli insanı kontrol etme ihtiyacı hissetmemesinden de kaynaklanmış olabileceği gibi Türk eğitim sisteminde öğretmenlerin terfi ve atamalarının yasalarla belirlenmiş olmasından da kaynaklanmış olabilir.

Örgütte otoritenin hiyerarşik kullanımının artmasına paralel olarak kuralların takibi, prosedürel standartlaşma, ilişkilerde resmiyet ve negatif atmosferin artması ise, hiyerarşinin olduğu örgütlerde yapılacak işlerin kurallarla belirtilmiş olması, her durum için çeşitli uyulması gereken prosedürlerin var olmasına bağlı olarak otoritenin hiyerarşik kullanımı okuldaki ilişkilerin daha resmi ve okuldaki atmosferin olumsuz olmasını sağlamış olabilir.

Otoritenin hiyerarşik kullanımı ile dış etkiye açıklık arasında olumlu ilişki vardır. Bunun sebebi, öğretmenlerin otoritenin hiyerarşik kullanımıyla dış baskılardan korunduklarını düşünüyor olmasından kaynaklanabilir.

Uzmanlaşma ile kuralların takibi, prosedürel standartlaşma, ilişkilerde resmiyet, negatif atmosfer olumsuz ilişkili iken, yeterliğe dayalı terfi olumlu ilişkilidir. Uzmanlaşma artarken meslektaşlık, öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı, malzeme tedariki artmakta, dış etkiye açıklık ise azalmaktadır.

Örgütte uzmanlaşma olduğu zaman öğretmenler işlerinde daha profesyonel davranmakta ve görev sınırlarını bilmektedir. Fakat öğretmenlerin okuldaki davranışlarının kurallarla sınırlandırılması ve her durum için açıkça belirtilmiş prosedürlerin olması öğretmenlerin uzmanlaşmalarını engelliyor olabilir. Uzmanlaşma ile meslektaşlık arasındaki ilişki, müdürün okul yönetiminde öğretmenlerin görüşlerine önem verdiğinin göstergesi olabilir. Ayrıca etkili okul yönetiminde müdür, okuldaki uzmanlaşmayı destekler. Öğretmenlerin görevlendirmelerinde mesleki yeterliğe önem verilip verilmemesi ise müdürün yönetim tarzı ile ilişkilidir.

Kuralların takibi, prosedürel standartlaşma ve ilişkilerde resmiyet ile olumlu ilişkilidir. Kuralların takibi ile meslektaşlık, öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı, öğrenci adanmışlığı, dış etkiye açıklık ve malzeme tedariki arasında olumlu ilişki vardır. Kuralların takibi boyutunun örgütsel sağlığın öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı boyutuna etkisi öğretmenlerin kuralcı bir

görüşe sahip oldukları göstergesi olabilir. Müdürün öğretmenlere astı değil de meslektaş gibi davranması, öğretmenlerin müdürü kendilerine daha yakın hissetmelerine neden olacağı için okuldaki negatif atmosfer azalacaktır. Öğretmenlerin okullarını ve işlerini sevmeleri, iş arkadaşlarıyla iyi ve samimi ilişkilerinin olması ise negatif atmosferin azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca, kurallara uyan öğrencilerin ise ideal öğrenci olduğunun düşünülmesi ve öğretmenlerin bu öğrencilere kanaat notu kullanmaları, kuralların takibi ile öğrenci adanmışlığı boyutları arasındaki ilişkiyi açıklayabilir. Öğretmenlerin okulun uğradığı dış baskılardan, okul kurallarına uyarak korunacaklarını düşünüyor olması, dış etkiye açıklık ile kuralların takibi arasındaki ilişkinin nedeni olabilir.

Prosedürel standartlaşma arttıkça ilişkilerde resmiyet artmakta, yeterliğe dayalı terfi ise azalmaktadır. Prosedürel standartlaşma ile öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı, dış etkiye açıklık ve malzeme tedariki arasında olumlu ilişki vardır.

İlişkilerde resmiyet ile yeterliğe dayalı terfi arasında da olumsuz ilişki var iken negatif atmosferle olumlu ilişki vardır. İlişkilerde resmiyet artarken meslektaşlık, öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı azalmakta dış etkiye açıklık artmaktadır.

Yeterliğe dayalı terfi arttıkça negatif atmosfer azalmaktadır. Yeterliğe dayalı terfi ile meslektaşlık, öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı, malzeme tedariki arasında olumlu ilişki var iken dış etkiye açıklık ile olumsuz ilişki vardır.

Negatif atmosfer ile yeterliğe dayalı terfi arasında olumsuz ilişkinin nedeni, okul içindeki görevlendirmelerin kişilerin mesleki yeterlikleri ve özelliklerine göre yapılmamasından kaynaklanıyor olabilir.

Negatif atmosfer meslektaşlık ve öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı ile olumsuz ilişkili iken dış etkiye açıklık ile olumlu ilişkilidir. Negatif atmosferle dış etkiye açıklık arasındaki olumlu ilişkinin nedeni, okul içindeki ilişkiler soğuk ve dostça olmadığı zaman okul içinde bir bütünlük olmamasından kaynaklanabilir.

Meslektaşlık arttıkça öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı, öğrenci adanmışlığı, malzeme tedariki artmakta iken dış etkiye açıklık ile meslektaşlık arasında ilişki yoktur.

Müdürün yönetim becerisi ve yönetimdeki etkililiği, yönetimin açık olması, müdürün çalışanlara eşit davranması öğretmenlerin okula ve işlerine olan bağlılığını artırmasının nedeni olabilir. Meslektaşlığın dış etkiye açıklıkla ilişkili olmamasının nedeni ise öğretmenlerin ve müdürün dıştan gelen etkileri kontrol edemeyeceği ya da okulun dış etkilere karşı kapalı olduğu görüşünden kaynaklanmış olabilir.

Öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı artıkça öğrenci adanmışlığı ve malzeme tedariki artmaktadır. Öğretmen adanmışlığı ve bağlılığının dış etkiye açıklıkla ilişkisi yoktur.

Öğretmenler okulu, işlerini, iş arkadaşlarını sevdikleri takdirde iş doyumları artmakta, bu da okula olan bağlılıkları artırmaktadır. Öğretmenlerin okula bağlılıklarının yüksek olması öğrencilerin akademik başarılarının yüksek olması sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca, eğitim-öğretim ortamı yeterli araç gereçle donatıldığında öğretmenler ders sırasında zorluk çekmeyip, daha verimli olacaklarından dolayı öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı ile malzeme tedariki arasında olumlu ilişki vardır. Öğretmen adanmışlığı ve bağlılığının dış etkiye açıklık üzerinde bir etkisi yoktur. Bu sonuç ya yönetimin öğretmene dış baskıları hissettirmemesinden ya da okulun dış baskılara kapalı olmasından kaynaklanmış olabilir. Fakat meslektaşlık ile dış etkiye açıklık arasında da bir ilişki olmayışı okulun dış baskılara kapalı olduğu görüşünü desteklemektedir.

Öğrenci adanmışlığı, dış etkiye açıklık ve malzeme tedariki ile olumlu ilişkilidir. Bu ilişkinin nedeni ise, ailelerin başarıyı sadece yüksek not ya da iyi bir karne olarak görmeleri, akademik başarının not ile ifade edilmesi ve öğrencilerin akademik başarı konusunda baskı hissetmelerinden kaynaklanmış olabilir. Okuldaki araç gereçlerin yeterli sayıda olması ve eğitim öğretim sırasında kullanılması öğrencilerin dersi daha iyi anlamalarına ve dolayısıyla akademik başarılarının artmasını sağlar.

Dış etkiye açıklık ile malzeme tedariki arasında da olumlu ilişki vardır. Bu ilişki, okulun ihtiyaçlarını toplumdaki çeşitli kurum ve kuruluşlardan, velilerden gelen yardımlarla karşılayabileceğinden kaynaklanmış olabilir.

R	R ²	Düzel R ²	Tah. Std. Hata	Değişim İstatistikleri				
				Değ R ²	Değ F	df1	df2	Değ. F Si
0,381	0,145	0,140	0,632	0,037	14,556	1	337	0,0001

Tablo 5. Örgütsel Sağlığı Açıklayan Değişkenlere İlişkin Adım Adım Regresyon

Örgütsel sağlığın %15'ini uzmanlaşma ve kuralların takibi açıklamaktadır. (F=28,590 p<0,0001)

Tablo 6'da görüldüğü gibi, örgütsel sağlığa kuralların takibinin etkisinin derecesi (std. Beta= 0,35), uzmanlaşmanın etkisinin derecesi ise (std. Beta=0,19)'dir.

Örgütsel sağlığın hiyerarşik otoritenin kullanımı, ilişkilerde resmiyet, yeterliğe dayalı terfi ve özellikle negatif atmosferle ilişkisinin olmaması araştırmanın en ilginç sonucudur. Hoy, Tarter ve Kottkamp (1991)'a göre iklim ve sağlık, örgütlerin içsel işlevlerinin belirleyicileri olup, öğretmenlerin, öğrencilerin ve yöneticilerin etkileşimiyle sınırlıdır. İklim ve sağlık arasındaki ilişki tek yönlü değil, karşılıklı birbirlerine bağlı ilişkilerdir. Bu sonuca göre negatif atmosfer başka faktörlerden etkilenmiş olabilir.

	Standartlaşma- mış katsayı		Standart- laşmış katsayı	t	Sig.	Korelasyonlar		
	B	Std. Hata				Beta	Zeroorder	Partial
(sabitdeğer)	1,700	0,211		8,059	0,0001			
KT	0,298	0,043	0,354	6,965	0,0001	0,329	0,355	0,351
UZ	0,134	0,035	0,194	3,815	0,0001	0,148	0,203	0,192

Tablo 6. Kuralların Takibi ve Uzmanlaşmanın Örgütsel Sağlığa Etkisi

Örgütsel sağlığı en çok etkileyen boyutun kuralların takibi olması, öğretmenlerin kuralcı bir düşünce tarzına sahip olduğunun göstergesi olabilir. Ayrıca, öğretmenler herkesin kurallara uyduğu örgütü, sağlıklı olarak düşünüyor olabilir.

VI. Sonuçlar ve öneriler

a) Sonuçlar

Araştırmada kullanılan bürokratikleşme ölçeğinin güvenilirliğinin nispeten yüksek olması, yapı geçerliğinin olması, bu aracın uygulamada daha kullanışlı olduğu göstermektedir. Çünkü maddelerin faktör analizine göre Yücel (1999) tarafından soru sayısı azaltılmıştır. Soru sayısının azlığı ise öğretmenlerin sorulara daha dikkatli cevap vermelerini sağlayacaktır.

Örgütsel sağlık çok geniş çaplı bir konu olup, Hoy, Tarter ve Kottkamp (1991) tarafından geliştirilen 'İlkokullar için Örgütsel Sağlık Envanteri' sağlığın sadece beş boyutun ölçmüştür.

- Hoy, Tarter ve Kottkamp (1991)'ın ilkokullar için örgütsel sağlık envanteri Türkiye'deki eğitim ve öğretim yapısını fazla yansıtmadığı için Türkiye'deki okulların örgütsel sağlığını ölçmede tamamıyla yeterli olmadığı sonucu bulunmuştur.

- Otoritenin hiyerarşik kullanımı, prosedürel standartlaşma ve kuralların takibi bürokrasinin boyutlarıdır.
- Bürokrasi okul örgütsel sağlığının bütün boyutlarını etkilemektedir.
- Yaş ilerledikçe öğretmenler ilişkilerinde daha resmi olup, örgütsel sağlıktan daha fazla etkilenmektedir.
- Sınıf öğretmenleri branş öğretmenlerine göre daha kuralcıdır.
- Öğretmenler bürokratik okulları sağlıklı okullar olarak görmektedirler.
- Negatif atmosferle örgütsel sağlık arasında ilişki bulunamaması, negatif atmosferin örgütsel sağlık dışındaki faktörlerden etkilendiğini göstermektedir.
- Okulda hiyerarşik otorite kullanımı ile kuralların takibi, prosedürel standartlaşma, ilişkilerde resmiyet ve negatif atmosfer boyutları arasında olumlu ilişki vardır.
- Öğretmen görüşlerine göre, okullarda otoritenin hiyerarşik kullanımı öğretmenlerin dış etkilerden korunmasını sağlamaktadır.
- Öğretmen görüşlerine göre görevlendirmelerin öğretmenlerin mesleki yeterlik ve özelliklerine göre yapılması negatif atmosferi azaltmaktadır.
- Meslektaşlık ile öğretmen adanmışlığı ve bağlılığı boyutlarının dış etkiye açıklıkla ilişkili olmaması, öğretmenlerin okulu dış etkilere kapalı bir örgüt olarak düşündüğünü göstermektedir.
- Örgütte otoritenin hiyerarşik kullanımı artıkça öğretmenler uzmanlaşmak istememektedir.
- Öğretmen görüşlerine göre herkesin kurallara uyduğu bir örgüt sağlıklı bir örgüttür.

b)Öneriler

- Örgütsel sağlık çok geniş bir konu olup, bir okulun örgütsel sağlığını ölçmek için daha fazla boyut gerekir. Bundan dolayı sonraki çalışmalarda daha fazla boyutla örgütsel sağlık ölçülebilir.
- Okul örgütsel sağlığını artırmak için uzmanlaşmaya daha fazla önem verilmelidir.
- Müdür okuldaki negatif atmosferi azaltmak için yönetimde öğretmen

görüşlerine yer vermeli ve öğretmenlere astı gibi değil, meslektaş gibi davranmalıdır.

- Okuldaki uzmanlaşmayı artırmak için okul yönetiminin aşırı kuralcı olmaması gerekmektedir.

- Müdür görevlendirmelerde öğretmenlerin mesleki yeterliklerine ve özelliklerine dikkat ederek, öğretmenlerin okula bağlılığını artırmalı, okul içindeki olumsuz atmosferi ise azaltmalıdır.

- Öğretmenlerin adanmışlığı ve bağlılığını artırmak için öğretmenler arasındaki ilişkilerin daha sıcak ve samimi olması sağlanmalı, ayrıca uzmanlaşmaya önem verilmelidir.

- Okul içindeki atmosferin daha sıcak ve samimi olması için, öğretmenlerin okul hakkında olumlu düşüncelere sahip olması sağlanmalıdır. Ayrıca, müdür yönetiminde eşit, açık ve ulaşılabilir olmalı ve ast-üst ilişkisini azaltmalıdır.

- Öğretmen bağlılığı ve adanmışlığının artırılması için öğretmenlik mesleğinin toplumdaki statüsü artırılmalıdır.

- İlköğretim okulu öğretmenleri, okul örgütsel sağlığının içeriği ve önemi konusunda bilgilendirilmelidir.

- Bürokrasi ve örgütsel sağlık arasındaki ilişki diğer okullar düzeyinde de incelenebilir.

- Miles'in örgütsel sağlık boyutlarını kullanarak bürokrasi ve örgütsel sağlık arasındaki ilişki incelenebilir.

- Bu araştırmanın bilgi dayanağı öğretmen görüşleridir. Okullarda çalışan ve okul işleyişini etkileyen diğer bireylerin de görüşlerine dayanarak örgütsel sağlık ve bürokrasi arasında daha fazla bilgilere ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

Abadan, N. (1959). Bürokrasi, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Adler, P.S. & Borys, B. (1996). Two types of bureaucracy: enabling and coercive, *Administrative Science Quarterly*, 41, p.61-89.

Akbaba, S. (1999). Organizational health of secondary schools in turkey and changes needed. <<http://www.aabss.org/journal1999/f26akbaba.html>> (10.05.2005).

Akbaba, S. (2001). Örgüt Sağlığı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Barth, J.J. (2001). The investigation of the relationship between middle school organizational health, school size and school achievement in the areas of reading, mathematics and language,

<https://etd.wvu.edu/etd/etdDocumentData.jsp?jsp_etdId=1875> (10.05.2005).

- Bohte, J. (2001). school bureaucracy and student performance at the local level, *Public Administration Review*, 61(1), p.92-99.
- Fromm, E. (1970). Bürokrasi (kırtasiyecilik) üzerinde düşünceler, (Çev. Nihat Gündüz), *Amme idaresi Dergisi*, 4(3),s. 180-189.
- Hall, R. H. (1961). An empirical study of bureaucratic dimensions and their relation to other organizational characteristics. Doctoral Dissertation. Ohio State University.
- Hall, R. H. (1963). The Concept of Bureaucracy: An Empirical Assesment, *American Journal Sociology*, 69, p.32-40.
- Hoy, W.K., Tarter, C.J. & Kottkamp, R.B. (1991). Open Schools/Healthy Schools : Measuring Organizational Climate, <http://www.coe.ohio-state.edu/whoy/on-line%20books_4.htm#0> (10.05.2005).
- Hoy, W.K. & Woolfolk, A.E. (1993). Teachers sense of efficacy and the organizational health of school. *The Elementary School Journal*, 93(4), p.355-372.
- Hoy, W.K. & Sweetland, S.R. (2000). School bureaucracies that work: enabling not coercive, *Journal of School Leadership*, 10, p.521-541.
- Oktay, C., (1983). Yükselen İstemler Karşısında Türk Siyasal Sistemi ve Kamu Bürokrasisi, İstanbul: İ.Ü.Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Öztürk, N. (2001). Liselerde Bürokratikleşme ve Öğretmenlerin Stres Düzeyleri, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, (yayınlanmamış).
- Peker, Ö. ve Aytürk, N. (2002). Yönetim Becerileri, Öğrenilebilir ve Geliştirilebilir. 2. baskı, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Smith, K.B. & Meier, K.J. (1994). Politics, bureaucrats and schools, *Public Administration Review*, 54(4), p.551-558
- Smith, P. A. (2002). The organizational health of high schools and student proficiency in mathematics, *The International Journal of Educational Management*, 16(2/3), p.98-105.
- Şaylan, G. (1974). Türkiye’de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, TODAİE, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tsui, K.T. & Cheng, Y.C. (1999). School organizational health and teacher commitment: a contingency study with multi-level analysis, *Educational Research and Evaluation*, 5(3), p.249-268.
- Uras, M. (1998). Lise Öğretmenlerinin Örgüt Sağlığına İlişkin Algıları, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, (yayımlanmamış).
- Yücel, C. (1999). Bureaucracy and Teachers’ Sense of Power, Doctoral Thesis, Virginia Polytechnic Institue and State University, Blacksburg-Virginia, (unpublished).